

IŽANGA

KODĖL ŠI KNYGA?

Kas mane traukia prie tamsių temų? Nuo pirmosios, parašytos 2014 m. apie senelių slaugą, kai važiavau per Lietuvos globos namus ir slaugos ligonines. Laksčiau kaip furija, žiūrėdama, kas negerai, kaip padėti, kaip iškelti problemas... Paskui bunkeris, šeši metrai po žeme atkurtas Sovietų Sąjungos pragaras. Tada – Holokaustas, knyga „Mūsiškiai“ – tema, už kurią brangiai sumokėjau, prarasdama dalį skaitytojų, prarasdama vadinamąjį statusą visuomenėje, populiarumą ir svarbiausia – prarasdama kelis labai brangius draugus. Jie man neatleido už knygą, kurią iki šiol laikau svarbiausiu savo gyvenimo darbu. Aš jiems neatleidau už jų neatleidimą. Štai taip.

Niekada nemaniau, kad peržengsiu kalėjimo slenkstį. O kam jį peržengti, jei niekas iš maniškių nesėdi ir jei manęs pačios nepasodins?

2000 m. Lukiškių kalėjimo administracija ėmėsi organizuoti ekskursijas miestiečiams. Nemokamas. Jas vedė kalėjimo direktoriaus pavaduotojas Artūras. Ekskursijos buvo užsakytos vos ne pusmečiui į priekį. Pasinaudodami tarnybine padėtimi mes, Vilniaus miesto savivaldybės tarybos nariai, įsiprašėme atskirai.

... Kai iš tavęs viską atima – ir telefonus, ir rankinukus, viską, kai peržengi tą niūrią ribą, pribloškia viena: garsai, triukšmas, švilpimas, šūksniai, beldimas. Kalėjimo tylą? Ne, kalėjimo triukšmas. Kaip nejauku, eini per kiemą ir žinai, kad tave stebi šimtai, mato pro grotas ir esi jiems vienintelė pramoga.

Paskui pribloškia stendas koridoriuj. Jame sukabintos nuteistųjų nuotraukos, gal kokių dvylika portretų. Portretai perbraukti įstrižu brūkšniu – vienas rudu, kitas raudonu. Artūras paaiškina: rudas brūkšnys reiškia, kad tas nuteistasis linkęs užpulti, raudonas – pabėgti. Kai pareigūnai ateina į darbą, visuomet pradžioj peržiūri nuotraukas tame stende... ū-hūhū...

Mūsų gidas Artūras veda mus į *gyvagalvių* korpusą. *Gyvagalviai* tai tie, kurie sėdi iki gyvos galvos. Jų apie šimtas. Jie visi sėdi atskiroj *zonoj*¹.

Artūras atidaro vieno *gyvagalvio* kameros duris. Ten sėdi labai malonus jaunuolis. Ką jis padarė – klausiu. Senutę apvogė ir nužudė. O gal norit užėti pas Kazį Jonaitį, pakelės maniaką, kelyje Vilnius-Kaunas žudžiusį merginas? Štai čia jo kamera. Na, nenoriu. Tikrai nenoriu.

Pasirodo, pareigūnai kalėjime negali turėti telefonų. Negali turėti šaunamojo ginklo. Jei ką – veikia psichologiškai, blogiausiu atveju antrankiai, guminė lazda, vadinama *bananu*. Staiga kišenėje suskamba mano telefonas. Velniava, pamiršau atiduoti. Pareigūnas Artūras į mane pažiūri tokiu žvilgsniu, kad *banana* nereikia.

Mus veda į bendrąją kamerą tardymo korpuse, kur ant gultų sėdi kokių dešimt ar penkiolika jaunuolių. Tokie mieli kaimietukai... Ką jie padarė? Narkotikai. Kontrabanda...

Kaip skauda galvą... Lukiškės slegia, spaudžia galvą žiedu. Laikas eiti iš čia ir užmiršti, kad buvom. Bet kaip užmiršti? Atsisveikinant mūsų gidas sako: „Žinot tą posakį: neišsižadėk lazdos, *terbos* ir *turmos*. Išgersit kuris iš jūsų taure šampano, sėsit prie vairo ir partrenksit perėjoje žmogų. Septyneri metai kalėjimo.“

Grįžus pasigūglinau: pasirodo, mūsų gidas Artūras važiuodamas į darbą pėsčiųjų perėjoje partrenkė mergytę. Blaivus. Jokia byla jam neiškelta. Bet jis žinojo, ką kalba: neišsižadėkit *turmos*.

Kaip aš galiu išsižadėti? Vienu gyvenimo momentu realiai prisiminiau Lukiškes – kai kažkokia patriotinė organizacija kreipėsi į Generalinę prokuratūrą prašydama pradėti ikiteisminį tyrimą, nes aš apšmeižiau iškilių Lietuvos žmogų. Tuomet ramiai pagalvojau: ruoškis, Rūtele, ruoškis *turmon*.

Kaip aš galiu išsižadėti? Čia, Lukiškėse, už tėvynės išdavimą pagal SSRS baudžiamojo kodekso 58 straipsnį kalėjo mano senelis. Už tai, kad 1941 m. bandė stabdyti besitraukiančios Raudonosios armijos tankus. Iš čia jį išsiuntė į Karlagą mirti. Žinau jo istoriją. Kurioj kameroj buvai, seneli Vanagai? Kaip tu iškeliavai į Karlagą – ar lipai į gyvulinį vagoną klūpom, kaip kiti? Niekada nesužinosiu.

... Ir aš sugrįžau į Lukiškes. Visiškai atsitiktinai. Sugrįžau, kai kalėjimą uždarė ir atidarė savotišką menų ir pramogų centrą. Nuėjau kartą, kitą, trečią ir pajutau, kad šita juodoji skylė kalba man. „Niekas nėra parašęs mano istorijos, – sako. – Niekas iš tikrųjų nežino, kas čia dėjosi ir kokias paslaptis aš slepiu jau šimtą penkiolika metų. Prakalbink mane, Rūta. Kas, jei ne tu, kada, jei ne dabar?“

Per šimtą penkiolika metų čia kalėjo dešimtys, o gal net šimtai tūkstančių žmonių. Kiek mirčių matė Lukiškių sienos, kiek savižudybių? Lietuvių, rusų, lenkų, žydų, baltarusių... Žmonių. Daugybė buvo įkalinti ne kaip kriminaliniai, o kaip politiniai kaliniai dėl to, kad vienas ar kitas režimas juos laikė pavojingais.

Žydai buvo įkalinti čia, nes buvo žydai, lenkai – nes buvo įtartini inteligentai, profesorai ar kunigai. Lietuvos pasipriešinimo dalyvius kažkodėl laikė ne Lukiškėse, o MGB² vidaus kalėjime Aukų gatvėje, ir tik po nuosprendžio kelioms dienoms ar savaitėms konvojuodavo į mirtininkų kameras Lukiškėse – kad paskui gražintų sušaudymui į MGB rūsius. Visi sušaudyti už Lietuvą yra čia sėdėję.

Lukiškėse sovietmečiu sėdėjo ir tie, kurie neturėjo darbo ar nuolatinės gyvenamosios vietos – jie buvo teisiami už veltėdžiavimą. Mano geriausios draugės Viktorijos tėvas gavo šešerius metus už tai, kad Leningrade pirkto plyteles ir Kaune jas pardavė brangiau. Buvo toks SSRS baudžiamojo kodekso straipsnis – už spekuliaciją.

Čia visais laikais sėdėjo ir kriminaliniai nusikaltėliai – tie, kurie prievartavo, vogė ar žudė. Jų buvo mažiau nei politinių, gerokai mažiau. Taip, jie buvo ir tebėra, tik nebe Lukiškėse, o kitur, skirtinguose Lietuvos pataisos namuose, vadinamoje *zonoje*. Lukiškių nebėra. Lietuvoje nebėra vienintelio ir paskutinio kalėjimo. Lietuvoje įkalintųjų yra dvigubai daugiau nei Europoje – šimtui tūkstančių gyventojų tenka du šimtai nuteistųjų.

Dauguma tų tūkstančių istorijų nežinomos. Nežinomi daugybės Lukiškėse kalėjusių vardai. Šioje knygoje dvidešimt du Lukiškių kalinių vardai. Vadinu juos visus vardais. Man tie žmonės, apie kuriuos rašau, yra žmonės: ir tie, kurie buvo nekalti, ir tie, kurie buvo ar tebėra labai nusikaltę. Tikiu, kad skaitant Lukiškių kalinių ar su jais buvusiųjų pasakojimus jūsų vaizduotėje susidėlios dramatiška Lukiškių (ir kartu Vilniaus) istorija.

Frydrichas Nyčė rašė: „Jeigu pernelyg ilgai žiūrėsi į bedugnę, bedugnė ims žiūrėti į tave.“ Keletą metų į mane žiūrėjo seneliai globos namuose ir slaugos ligoninėse, paskui į mane žiūrėjo (ir tebežiūri) nužudytieji Lietuvos žydai, o dabar į mane pažiūrėjo Lukiškių kalėjimas.

Ar atlaikysiu, kalėjime, tavo žvilgsnį? Ar išgirsiu tavo plakimą, tamsioji Vilniaus širdie? Ar išgirsi, mano skaitytojau, tai, ką aš išgirdau?

Klausykis.

[1](#) Bendrojo režimo pataisos darbų kolonija; kalėjimas.

[2](#) Valstybės saugumo ministerija.